عبور از نگاه‌های کلیشه‌ای

گفت‌وگو با امیر مازیار درباره مجموعه اقلیم هنر

نمایی از امامزاده شاهزاده حسین فرزند علی ابن موسی الرضا، ساخته شده به سفارش دختر شاه طهماسب، قزوین

تاریخ هنر

غزل رضایی ثانی
گروه کتاب

بخش بزرگی از متون تاریخ هنر ما، فرسنگ‌ها با روش‌شناسی مدرن فاصله دارد، همین فقدان، انگیزه اصلی برای شکل‌گیری مجموعه «اقلیم هنر» در نشر نی بوده است. در گفت‌وگویی که با امیر مازیار، عضو هیأت علمی دانشگاه هنر و دبیر این مجموعه داشتیم، او معتقد است مجموعه «اقلیم هنر» تلاش کرده با گردآوری پژوهش‌های غنی، متونی را ارائه دهد که تاکنون جایشان خالی بوده است. در نهایت «اقلیم هنر» قصد دارد خوانشی تازه از هنر اسلامی را منتشر کند؛ خوانشی که به جای تکرار کلیشه‌ها، آثار هنری و بناهای تاریخی را در بستر واقعیت‌های سیاسی و اجتماعی عصر خود بازخوانی می‌کند تا درکی عمیق‌تر از میراث هنری ایران و همسایگانش فراهم آورد.

مجموعه «اقلیم هنر» نشر نی که به سرپرستی شما منتشر می‌شود با چه هدفی راه‌اندازی شده و قرار است چه موضوعاتی در این مجموعه پوشش داده شود؟ آیا کتاب‌های این مجموعه ترجمه یا گزینشی از یک مجموعه خارجی است یا اینکه توسط شما و برای انتشار توسط نشر نی برنامه‌ریزی شده است؟

هدف ما از انتشار این مجموعه فراهم آوردن متون تراز اول و روزآمد آکادمیک در حوزه تاریخ هنر ایران است تا با در اختیار قرارگرفتن این متون، شکاف موجود میان فضای آموزشی و پژوهشی ایران و فضای آکادمیک معاصر جهان در این حوزه اندکی ترمیم شود. در فضاهای آموزشی و پژوهشی ایران الگوهایی در حوزه تاریخ‌نگاری هنر رایج‌اند که به دهه‌ها پیش تعلق دارند و هم به لحاظ روشی و هم به لحاظ الگوهای مفهومی و نظری تا حدود زیادی ناروزآمدند. عمده منابعی که درباره تاریخ هنر ایران وجود دارند، ترجمه کتاب‌های کلی و عمومی تاریخ هنر ایران یا تاریخ هنر اسلامی هستند که مروری کلی به این حوزه دارند و کتاب‌ها و مقاله‌های برجسته پژوهشی کمتر ترجمه شده‌اند. معمولاً رویکردهای تجربه‌گرایانه یا فرمالیستی و سبک‌شناسانه محض در این آثار رایج‌اند یا از طرف دیگری رویکردهای سنت‌گرایانه غالب‌اند که صرفاً در جست‌وجوی نوعی زمینه دینی یا معنوی در این آثار هستند و دیگر وجوه مهم این آثار را نادیده می‌گیرند. این مجموعه به این صورت پیشتر در جایی منتشر نشده بلکه ما آثاری را انتخاب می‌کنیم و آنها را برای چاپ در این مجموعه قرار می‌دهیم.

معیار انتخاب کتاب برای انتشار در مجموعه «اقلیم هنر» چیست؟ آیا قرار است همه عنوان‌های آن ترجمه باشد یا عنوان‌های تألیفی هم دارید؟

در این مجموعه در وهله اول ما بر ترجمه آثار مورخان برجسته هنر ایران یا هنر اسلامی متمرکزیم. کتاب‌های برجسته یا مقالات شاخص و مهم و تأثیرگذار. به طور خاص ترجمه مقالات هم مد نظر ما بوده است. هم به لحاظ حجم مطالب که بتوان در فضای اقتصادی نشر امروز آثاری تولید کرد که با سرعت بیشتر و امکان دسترسی عمومی‌تر فراهم شوند و هم خصوصاً به این جهت که بسیاری از رویکردها و مفاهیم نو و برجسته و روش‌های ممتاز تاریخ‌نگاری هنر در مقالات تخصصی ارائه می‌شوند. عموم آثاری که در این مجموعه منتشر خواهند شد به بعد از سال ۲۰۰۰ اختصاص دارند و حاوی ایده‌ها و رویکردهایی نو هستند. همچنین امکان چاپ آثار تألیفی هم در این مجموعه وجود دارد اگر با شرط‌های کلی این مجموعه همخوان باشند.

منظور از ایده‌ها و رویکردهای نو چیست؟

منظور از ایده‌ها و رویکردهای نو تحولاتی است که هم در حوزه کلی تاریخ‌نگاری هنر و هم به طور خاص در حوزه تاریخ‌نگاری هنر ایران و هنر اسلامی اتفاق افتاده است. از اواخر دهه ۷۰ و در دهه ۸۰ میلادی در علوم انسانی تحولات مهمی رخ داد و رویکردهای پوزیتیویستی غالب جای خود را به رویکردهایی متنوع‌تر و نظری‌تر همچون پدیدارشناسی، ساختارگرایی، نشانه‌شناسی، هرمنوتیک، تحلیل گفتمان و نظایر آن دادند. از سوی دیگر رویکردهای مستشرقانه هم موضوع نقد جدی قرار گرفتند؛ رویکردهایی که مبنای آنها این بود که نوعی دوگانگی بین مطالعه تاریخ هنر اروپا و تاریخ هنر اسلامی یا هنر ایران ایجاد کنند و با نوعی نگرش غیرتاریخی یا ذات‌گرا با این هنرها مواجه شوند که نتیجه آنها این بود که هنر ایرانی و اسلامی را یکسره غیردنیوی و معنویت‌گرا و غیرتاریخی قلمداد کنند. در دو سه دهه اخیر با به کاربستن رویکردهای جدید و فرا رفتن از نگاه‌های ذاتی و غیرتاریخی به هنر ایرانی یا هنر اسلامی، منظرهای جدیدی برای نگریستن به این هنرها و برهه‌های خاص آنها پیدا شده است؛ مثلاً یافتن نسبت پیچیده‌ای که بین اقتصاد و سیاست در دوره‌ها و جغرافیاهای گوناگون با آثار هنری برقرار بوده یا نقشی که آثار هنری در اعمال قدرت و ایجاد مشروعیت بازی می‌کردند یا ربط هنر به عقاید دینی و نظایر آن. این مجموعه به انتشار چنین آثاری اهتمام دارد. متونی که آثار هنری گذشته ما را در متن تاریخ بسیار پیچیده و پرماجرا و متغیر خود قرار می‌دهند و لایه‌های جدیدی از این آثار را بر خواننده و پژوهشگر می‌گشایند.

> هدف مجموعه «اقلیم هنر» فراهم آوردن متون تراز اول و روزآمد آکادمیک در حوزه تاریخ هنر ایران است تا با در اختیار قرارگرفتن این متون شکاف موجود میان فضای آموزشی و پژوهشی ایران و فضای آکادمیک معاصر جهان در این حوزه اندکی ترمیم شود

علاوه بر کتاب «اکتشاف هنر اسلامی» تاکنون دو جلد دیگر از مجموعه «اقلیم هنر» منتشر شده، این دو جلد چه ویژگی‌هایی دارند؟

علاوه بر کتاب «اکتشاف هنر اسلامی» دو کتاب دیگر هم در این مجموعه چاپ شده است، یکی «قاب‌بستن نگاه خیره در کاخ‌های عثمانی، صفوی و گورکانی» به قلم خانم گلرو نجیب‌اوغلو و با ترجمه نسترن نجاتی که به بررسی رابطه میان سیاست و معماری در دوران صفویه و نسبت آن با ایده‌های معمارانه در امپراطوری‌های رقیب، یعنی گورکانیان هند و عثمانیان می‌پردازد. این اثر نشان می‌دهد پشت صحنه معماری‌های باشکوه آن روزگار، چه مقاصد سیاسی‌ای در کار بوده و چگونه تفاوت ایدئولوژهای سیاسی این سه امپراطوری بر ساخت و سازهای معمارانه خصوصاً معماری کاخ‌ها اثرگذار بوده است. کتاب دیگری که در این مجموعه به چاپ رسیده، کتاب «کاخ مدحت‌سرایی و شاه‌میوه‌های روزگار» است که ترجمه دو مقاله به قلم پی ال. لزنسکی با ترجمه مژده مخلصی است و به واکاوی رابطه میان ادبیات و تاریخ هنر اختصاص دارد. این اثر به ما نشان می‌دهد چگونه می‌توان از متون ادبی، اشعار و نوشتارهایی که تاکنون به‌عنوان اسناد و منابع تاریخ‌نگاری هنر مورد استفاده قرار نگرفته‌اند برای دستیابی به درکی عمیق‌تر از بناهای معماری گذشته بهره برد. لزنسکی در این کتاب، با استناد به منابع ادبی به تبیین و تشریح چند بنای شاخص پرداخته است، از جمله کاخ‌های شاه طهماسب در قزوین (سعادت‌آباد) و پل خواجو در اصفهان. در این مقالات لزنسکی تجربه مخاطبان این بناها و حضور این بناها در میانه عرصه‌های واقعی زندگی روزانه را از متون ادبی بیرون می‌کشد و به این بناهای تاریخی جان می‌بخشد.

معیار انتخاب کتاب «اکتشاف هنر اسلامی» به عنوان جلد اول در این مجموعه بر چه اساسی بوده؟

علت انتخاب این کتاب برای این مجموعه اهمیت بالای آن در حوزه تاریخِ تاریخ‌نگاری هنر اسلامی است. این کتاب بیان می‌کند که جریان تاریخ‌نگاری هنر اسلامی از چه زمانی آغاز شد، چه کسانی دست‌اندرکار آن بوده‌اند و چه ایده‌ها، رویکردها و پیش‌فرض‌هایی در آن جریان داشته است. در این زمینه منابع پژوهشی اندکی در دسترس است. کتاب «اکتشاف هنر اسلامی» از مهم‌ترین آثاری است که تلاش کرده تاریخ و تاریخ‌نگاری هنر اسلامی را با مقاله‌هایی تخصصی تبیین کند. این کتاب به جریان‌ها، نهادها و شخصیت‌های نخستین در این حوزه می‌پردازد. همچنین به جریان‌های سیاسی، اقتصادی و اجتماعی‌ای می‌پردازد که در مسیر تاریخ‌نگاری هنر اسلامی نقش مؤثری داشته‌اند. از این جهت، «اکتشاف هنر اسلامی» یکی از کتاب‌های بسیار مهم و پرارجاع در حوزه هنر اسلامی است و به همین دلیل نیز برای انتشار انتخاب شد. این کتاب دورنمایی از روش‌ها، رویکردها و پیش‌فرض‌هایی که در حوزه تاریخ هنر وجود داشته را برای مخاطبان آن آشکار می‌کند.

این کتاب چقدر توانسته در ارائه شناخت بهتر نسبت به جایگاه هنر اسلامی موفق بوده باشد؟

از آنجا که کتاب «اکتشاف هنر اسلامی» به‌تازگی منتشر شده و پس از انتشار نیز بلافاصله شرایط خاصی مانند جنگ و محدودیت‌های ناشی از آن پیش آمد، شاید اکنون برای ارزیابی تأثیرگذاری آن زود باشد. با این حال، این اثر می‌تواند منبعی ارزشمند برای تحقیقات دانشگاهی باشد. به این دلیل که در دانشگاه‌ها دروسی با عنوان «تاریخ تاریخ‌نگاری هنر اسلامی» و عناوینی نزدیک به آن وجود دارد. همچنین در فضاهای مربوط به تاریخ‌نگاری هنر گذشته ما اکنون سؤال‌های مهمی درباره انواع روش‌های تاریخ‌نگاری و بسترهای شکل‌گیری آنها وجود دارد که این کتاب می‌تواند برای یافتن آنها بسیار مفید باشد.

واکاوی سیر شکل‌گیری هنر اسلامی

کتاب «اکتشاف هنر اسلامی»، نخستین مجلد از مجموعه «اقلیم هنر» است که با دبیری امیر مازیار، به قلم استیون ورنوا و با ترجمه ولی‌الله کاووسی توسط نشر نی منتشر شده است. این اثر به واکاوی سیر شکل‌گیری مطالعات هنر اسلامی از منظر جهان غرب می‌پردازد. نسخه اصلی و ترجمه فارسی این کتاب می‌تواند به عنوان منبعی غنی و معتبر برای جامعه دانشگاهی مورد استفاده قرار گیرد. ساختار محتوایی برخی از فصل‌های کتاب به این شرح است: فصل اول به هنر و معماری اسلامی و مروری بر پژوهشگری و مجموعه‌سازی اختصاص دارد؛ فصل دوم به مجموعه‌سازی هنر اسلامی در روسیه قرن نوزدهم می‌پردازد؛ فصل چهارم بر گردآوری هنر گورکانیان هند در موزه ویکتوریا و آلبرت تمرکز دارد؛ فصل پنجم، گردآوری فرش‌های ایرانی و ترکی در موزه کنزینگتون جنوبی را واکاوی می‌کند؛ فصل ششم به فعالیت‌های اوگاستس وولاستن فرنکس و نمایش هنر اسلامی در موزه بریتانیا اختصاص یافته است؛ فصل هفتم، شکوفایی تاریخ هنر اسلامی در آلمانِ اواخر قرن نوزدهم و اوایل قرن بیستم را بررسی می‌کند؛ فصل نهم به موضوع یونانیان در شرق، اسکندریه و اسلامی می‌پردازد؛ فصل چهاردهم، موضوع اخلاق جمهوری خواهانه و آلبوم خانواده: منظرهای گردآوری را ارائه می‌دهد و در فصل پانزدهم به نکته‌های مجموعه‌سازی هنر اسلامی اشاره می‌کند. در مقدمه کتاب آمده است: «مروری بر تاریخچه پژوهشگری و مجموعه‌سازی که آغازگر کتاب است، به ۹ بخش تقسیم می‌شود. این بخش‌ها به نوبه‌خود پژوهش‌های آغازین در هنر و معماری اسلامی، شکل‌گیری مجموعه‌ها، هنر اسلامی در نمایشگاه‌های بین‌المللی، نمایشگاه‌های هنر اسلامی، هنر اسلامی در موزه‌ها و کتابخانه‌ها، عرصه تجاری، گسترش زمینه‌های پژوهشی، سال‌های بین دو جنگ و جنگ جهانی دوم و پیامدهای آن را روایت می‌کند.»

مطالعه تاریخ هنر ایران همواره تحت‌تأثیر دگرگونی‌های نظری و پژوهشی متعددی بوده است. در مجموعه «اقلیم هنر» که به تاریخ هنر ایران و فرهنگ‌های همبسته با آن اختصاص دارد، تأکید می‌شود که تاریخ هنر، تنها به مرزهای شرقی و غربی جهان محدود نمی‌شود و ابعادی جهانی‌تر یافته است.

این کتاب همچنین رویکردهای متمایز، از جمله نگاه‌های عرفانی به هنر اسلامی را دربر دارد. به گفته ولی‌الله کاووسی، مترجم اثر، این کتاب در واقع «پشت صحنه هنر اسلامی» است. به این معنا که اگر هنر اسلامی را یک فیلم در نظر بگیریم، این اثر، اتفاقات و سیر شکل‌گیری پشت صحنه آن را به نمایش می‌گذارد. اینکه چه بازیگرانی در این عرصه حضور داشته‌اند و کارگردان چگونه آنان را هدایت کرده است، در قالب یک پژوهش منسجم در این کتاب قابل مشاهده است. شاید بتوان این اثر را به نوعی طولانی‌ترین مقاله یا مجموعه‌ای از مقالات کلیدی در حوزه هنر اسلامی قلمداد کرد. اگر مخاطبان دغدغه عبور از کلیشه‌های شرق‌شناسانه و نقد نگاه سنتی به هنر اسلامی را دارند، این کتاب گزینه‌ای مناسب برای آنهاست. نویسنده در این اثر، مخاطب را از دانشجوی تاریخ هنر گرفته تا علاقه‌مند به دنیای موزه‌ها به چالشی فکری برای بازخوانی تحولات نظری هنر دعوت می‌کند. «اکتشاف هنر اسلامی» فراتر از یک متن مطالعاتی، نقشه راهی برای پژوهشگران تاریخ هنر، شرق‌شناسان و متخصصان موزه‌داری است تا ابعاد مختلف و کمتر دیده‌شده تاریخ هنر اسلامی را مشاهده و تحلیل کنند. این کتاب به خواننده کمک می‌کند تا فراتر از زیبایی‌شناسی صرف آثار هنری، لایه‌های پنهان «معناسازی» در نهادهای غربی را بشناسد و دریابد که چطور تاریخ‌نگاری هنر، همواره پیوندی ناگسستنی با تحولات سیاسی و اجتماعی داشته است.

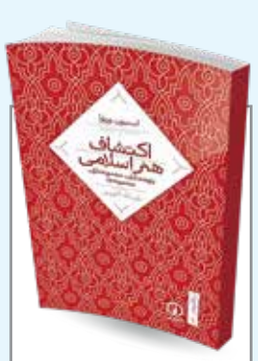

اکتشاف هنر اسلامی
پژوهشگران، مجموعه‌داران، مجموعه‌ها
- نویسنده: **استیون ورنوا**
- مترجم: **ولی‌الله کاووسی**
- انتشارات: **نشر نی**
- تعداد صفحات: **۴۳۸ صفحه**
- قیمت: **۸۸۰۰۰۰ تومان**

دریچه‌ای به تاریخ یک دانش

نگاهی به کتاب اکتشاف هنر اسلامی و تاریخ شکل‌گیری مطالعات هنر اسلامی

ولی‌الله کاووسی
دانشیار گروه هنر و معماری بنیاد دایرةالمعارف اسلامی؛ مترجم کتاب

در سال‌های اخیر، واژه «اسلامی» برای بسیاری از خوانندگان، پیش از آن‌که نام یک حوزه علمی باشد، ممکن است تداعی‌هایی فراتر از معنای علمی آن داشته باشد. از همین رو، نقش بستن این واژه بر جلد یک کتاب، گاه سبب می‌شود گروهی از خوانندگان، آگاهانه یا ناآگاهانه، از کنار آن بگذرند. این واکنش، هرچند قابل فهم است، پیامدی دارد که کمتر به آن اندیشیده‌ایم: دور ماندن از یکی از غنی‌ترین و پویاترین سنت‌های پژوهشی علوم انسانی.

مطالعات هنر اسلامی در دانشگاه‌ها و مراکز پژوهشی جهان، دانشی است که میراث هنری سرزمین‌های اسلامی را در درازای بیش از چهارده قرن و در گستره‌ای از اندلس تا شبه‌قاره هند، از آسیای میانه تا چین و از شمال آفریقا تا سواحل اقیانوس هند بررسی می‌کند. این آثار در بستر فرهنگ‌ها، زبان‌ها، حکومت‌ها و سنت‌های هنری گوناگون پدید آمده‌اند و شناخت آنها، افزون بر تاریخ هنر، به جغرافیای تاریخی، باستان‌شناسی، نسخه‌شناسی، مطالعات موزه، تاریخ مجموعه‌داری، تاریخ تجارت، شرق‌شناسی و روابط فرهنگی میان شرق و غرب نیز وابسته است. همین تنوع و گستردگی سبب شده است که قلمرو این رشته بسیار فراتر از آن چیزی باشد که عنوان آن در نگاه اول القا می‌کند.

با این همه، در فضای پژوهشی فارسی‌زبان، بیشتر با دستاوردهای این مطالعات آشناییم تا با تاریخ شکل‌گیری خود این دانش. پژوهش‌های ارزشمندی درباره معماری، خوشنویسی، نگارگری، نسخه‌های خطی، سفال و دیگر شاخه‌های هنر ایران و جهان اسلام انجام شده است، اما کمتر به این پرسش‌ها پرداخته‌ایم که مطالعات هنر اسلامی چگونه پدید آمد، چه مسیرهایی را پیمود، چه مجادله‌های فکری را از سر گذراند، چه نهادهایی در گسترش آن سهم داشتند و چگونه به جایگاه کنونی خود رسید. پیامد این وضعیت آن است که بسیاری از دانشجویان و حتی پژوهشگران، با نتایج این مطالعات آشنایند، اما تصویر روشنی از تاریخ این رشته، تحول روش‌های آن و شخصیت‌های مؤثر در شکل‌گیری آن در اختیار ندارند.

در چنین فضایی، ترجمه فارسی «اکتشاف هنر اسلامی»، به ویراستاری استیون وِرنُوا، اهمیتی فراتر از انتشار کتابی دیگر درباره تاریخ هنر پیدا می‌کند. این کتاب قرار نیست بار دیگر تاریخ معماری اسلامی، خوشنویسی یا نگارگری را روایت کند. موضوع آن، تاریخ شکل‌گیری «مطالعات هنر اسلامی» است؛ دانشی که طی بیش از دو سده، با مشارکت پژوهشگران، موزه‌ها، مجموعه‌داران، دانشگاه‌ها، کاوش‌های باستان‌شناختی و نمایشگاه‌های جهانی پدید آمد، رشد کرد و پیوسته در پرتو نقد و بازاندیشی دگرگون شد.

عنوان انگلیسی Discovering Islamic Art نیز همین رویکرد را بازتاب می‌دهد. واژه Discovering در اینجا بیش از آن‌که به کشف سرزمینی ناشناخته یا یافتن اثری تازه اشاره کرده باشد، از فرآیند شناخت، بازشناسی و آموختن شیوه‌ای تازه برای دیدن سخن می‌گوید. کتاب تاریخ هنر اسلامی را از زاویه تاریخ شناخت آن روایت می‌کند و نشان می‌دهد دانشی که امروز «مطالعات هنر اسلامی» نامیده می‌شود، چگونه در گذر زمان شکل گرفت، تحول یافت و به یکی از شاخه‌های اثرگذار علوم انسانی بدل شد.

کتاب، به جای آن‌که مستقیماً به آثار هنری بپردازد، توجه خود را به تاریخ شناخت آن آثار معطوف می‌کند. نویسندگان می‌پرسند آنچه امروز «مطالعات هنر اسلامی» می‌نامیم چگونه پدید آمد، چه کسانی در تکوین آن سهم داشتند و تحولات فکری و سیاسی دو سده اخیر چگونه شیوه نگاه ما به هنر سرزمین‌های اسلامی را دگرگون کرد. همین جابه‌جایی زاویه دید، مهم‌ترین ویژگی و دستاورد کتاب است.

آنچه خواننده در صفحات آغازین کتاب درمی‌یابد، این است که آثار هنری نیز مانند خودِ دانش، تاریخی دارند که همیشه در برابر چشم ما نیست. هر مسجد، نسخه خطی، قالی، ظرف سفالی یا قطعه‌ای خوشنویسی، گذشته از تاریخ آفرینش، تاریخ دیگری نیز با خود حمل می‌کند؛ تاریخ دیده شدن، گردآوری، مطالعه، تفسیر و بازخوانی. اکتشاف هنر اسلامی دروازه ورود به همین تاریخ کمتر دیده‌شده است؛ تاریخی که بدون شناخت آن، بخش مهمی از دانسته‌های امروز ما درباره هنر سرزمین‌های اسلامی نیز قابل فهم نخواهد بود. اگر تاریخ مطالعات هنر اسلامی را تنها در قالب نام کتاب‌ها، پژوهشگران یا تاریخ تأسیس موزه‌ها روایت کنیم، حاصل کار صرفاً گزارشی از رویدادها خواهد بود. «اکتشاف هنر اسلامی» مسیر دیگری را برمی‌گزیند و نشان می‌دهد این رشته چگونه از دل گفت‌وگوهای علمی، اختلاف نظرها، تجربه‌های میدانی، جابه‌جایی آثار و تحول روش‌های پژوهش شکل گرفته است. از این منظر، تاریخ مطالعات هنر اسلامی بیش از آن‌که تاریخ انباشته شدن اطلاعات باشد، تاریخ دگرگونی شیوه‌های اندیشیدن است. از همان فصل‌های نخست، روشن می‌شود که شناخت هنر سرزمین‌های اسلامی هرگز تنها در کتابخانه‌ها شکل نگرفته است. سفرهای اکتشافی، مناسبات قدرت و استعمار، کاوش‌های باستان‌شناختی، بازار آثار هنری، نمایشگاه‌های جهانی، مجموعه‌های خصوصی، موزه‌ها و دانشگاه‌ها، همگی در این فرآیند سهم داشته‌اند.

بسیاری از آثاری که امروز در کتاب‌های تاریخ هنر می‌شناسیم، اول در چنین بسترهایی دیده، گردآوری، طبقه‌بندی و مطالعه شدند. در نتیجه، اثر هنری همواره در پیوند با محیط تاریخی و نهادی خود معنا پیدا می‌کند و همین پیوند، نگاه خواننده را نیز دگرگون می‌سازد. یکی از جنبه‌های تأمل‌برانگیز کتاب، توجه به نقش نهادها در شکل‌گیری دانش است. موزه‌ها، مجموعه‌های خصوصی، نمایشگاه‌های جهانی، دانشگاه‌ها و مراکز پژوهشی، تنها محل نگهداری یا نمایش آثار نبوده‌اند؛ هر یک در شکل دادن به شیوه‌های مطالعه، ارزش‌گذاری و تفسیر هنر اسلامی سهم داشته‌اند. اگر امکان گردآوری آثار، عکاسی، انتشار تصاویر و آموزش دانشگاهی فراهم نمی‌شد، مطالعات هنر اسلامی نیز به صورت امروزی آن پدید نمی‌آمد. کتاب از خلال نمونه‌های فراوان نشان می‌دهد که هر دانشی در بستری از نهادها، امکانات و تعاملات علمی رشد می‌کند.

در کنار این نهادها، کتاب خواننده را با شماری از اثرگذارترین پژوهشگران این حوزه نیز آشنا می‌کند. ارزش این بخش‌ها در معرفی زندگی‌نامه چند چهره شناخته‌شده خلاصه نمی‌شود؛ اهمیت آنها در نشان دادن پرسش‌هایی است که هر نسل از پژوهشگران به این رشته افزوده است. از همین رهگذر، خواننده درمی‌یابد که تاریخ یک دانش را باید از خلال تحول پرسش‌های آن نیز خواند، نه فقط از راه انباشته شدن پاسخ‌ها. کتاب در عین حال از روایت‌های ساده‌انگارانه فاصله می‌گیرد. در بحث نسبت شرق‌شناسی و مطالعات هنر اسلامی، نه به ستایش بی‌چون‌وچرای شرق‌شناسان می‌رسد و نه میراث آنان را یکسره کنار می‌گذارد. نویسندگان می‌کوشند هر دوره را در متن زمانه خود بفهمند و سهم هر پژوهشگر و هر جریان فکری را با توجه به امکانات و محدودیت‌های همان زمان بسنجند. همین خویشتنداری روش‌شناختی، یکی از مهم‌ترین دلایل اعتبار علمی کتاب است و خواننده را به داوری مستقل فرامی‌خواند. در همین‌جا افق کتاب از مرزهای متعارف تاریخ هنر فراتر می‌رود. خواننده به تدریج درمی‌یابد که سخن تنها از معماری، خوشنویسی، هنرهای صناعی یا نگارگری نیست. هر اثر هنری در شبکه‌ای از روابط فرهنگی، سیاسی، اقتصادی و فکری جای دارد و فهم آن، بدون شناخت این شبکه، ناقص می‌ماند. همین پیوند، مطالعات هنر اسلامی را به بسیاری از شاخه‌های علوم انسانی نزدیک کرده است. پژوهش درباره یک مسجد تاریخی می‌تواند به تحول شهرها و جغرافیای تاریخی بینجامد؛ بررسی نسخه‌ای مصور، مسیر انتقال متون، جابه‌جایی هنرمندان و ارتباط مراکز فرهنگی را آشکار کند؛ مطالعه یک قالی یا ظرف سفالی نیز راه را به تاریخ تجارت، اقتصاد هنر، مجموعه‌داری، موزه‌ها و سیاست‌های حفاظت از میراث فرهنگی بگشاید. در این نگاه، اثر هنری هم‌زمان سندی برای تاریخ فرهنگ، گردش اندیشه‌ها، انتقال فناوری‌ها و دگرگونی سلیقه‌های هنری است. این تحول، تصویر پیشین از این رشته را نیز دگرگون کرده است. کسی که گمان می‌کند مطالعات هنر اسلامی هنوز به شناخت کاشی‌ها، کتیبه‌ها، گنبدها یا نسخه‌های مصور محدود می‌شود، احتمالاً با تصویری متعلق به چند دهه پیش روبه‌روست. امروز این رشته در نقطه تلاقی تاریخ فرهنگ، تاریخ اندیشه، جغرافیای تاریخی، مطالعات موزه، تاریخ مجموعه‌داری، شرق‌شناسی، مطالعات استعمار و پسااستعمار، میراث فرهنگی، گردش اشیا و حافظه تاریخی قرار دارد و هر یک از این حوزه‌ها افقی تازه برای فهم آثار هنری می‌گشایند.

البته «اکتشاف هنر اسلامی» قصد ندارد همه این مباحث را به صورت مستقل بررسی کند. اهمیت کتاب از چشم‌اندازی برمی‌آید که پیش روی خواننده می‌گشاید. نویسندگان با روایت تاریخ شکل‌گیری مطالعات هنر اسلامی و بررسی نقش پژوهشگران، موزه‌ها، مجموعه‌داران، نمایشگاه‌های جهانی، دانشگاه‌ها و تحول رویکردهای پژوهشی، نشان می‌دهند که چرا این پرسش‌های تازه در این رشته پدید آمده‌اند و چگونه به بخشی از دستور کار علوم انسانی معاصر تبدیل شده‌اند.

اهمیت ترجمه فارسی کتاب نیز از همین جا روشن می‌شود. خواننده فارسی‌زبان با اثری روبه‌رو می‌شود که به جای افزودن کتابی دیگر به انبوه نوشته‌های موجود درباره آثار هنری، تاریخ سنت پژوهشی‌ای را معرفی می‌کند که بسیاری از همین دانسته‌ها درون آن شکل گرفته‌اند. چنین آشنایی‌ای برای دانشجویان و پژوهشگران تاریخ هنر اهمیت مستقیم دارد، اما دامنه آن به این حوزه محدود نمی‌ماند و می‌تواند برای علاقه‌مندان تاریخ فرهنگ، موزه، شرق‌شناسی و تاریخ اندیشه نیز سودمند باشد.

شاید ارزش اصلی «اکتشاف هنر اسلامی» را بتوان در همین تغییر زاویه دید خلاصه کرد. خواننده پس از بستن کتاب، تصویری روشن‌تر از تاریخ شکل‌گیری مطالعات هنر اسلامی در اختیار دارد و این حوزه را عرصه‌ای گسترده برای طرح پرسش‌هایی درباره فرهنگ، جغرافیای تاریخی، موزه و تاریخ اندیشه می‌بیند. از این منظر، «اکتشاف هنر اسلامی» هم مدخلی ارزشمند برای شناخت هنر سرزمین‌های اسلامی است و هم دریچه‌ای به یکی از پویاترین جریان‌های علوم انسانی معاصر؛ زیرا هنر، گذشته از آثاری که از گذشته بر جای مانده‌اند، تاریخ شیوه‌هایی را نیز در خود دارد که انسان‌ها در دوره‌های مختلف از طریق آنها آموخته‌اند چگونه ببینند، تفسیر کنند و به یاد بسپارند.